Тоді в Одесі було дуже холодно. Щоранку ми вирушали з гуркотом на великих вантажних машинах бруківкою до аеродрому і там, щулячись від холоду, чекали великих сірих птахів, які вирулювали на злітну смугу. Але в перші два дні, коли ми вже сідали в літаки, надходив наказ відмінити політ, тому що над Чорним морем стояв густий туман або була дуже низька хмарність, і ми знову залазили у вантажні машини і з гуркотом поверталися бруківкою до казарми.

Казарма була дуже велика, брудна і в ній кишіли воші. Ми сідали за столи чи просто на підлогу і грали в очко, співали пісень і чекали нагоди перелізти через цегляний мур. У казармі чекало багато солдатів, і жодному з них не дозволяли виходити в місто. Обидва перші дні ми марно намагалися піти в самоволку, нас ловили й карали — примушували носити великі гарячі кавники й розвантажувати хліб; поруч завжди стояв обліковець у чудовій, підбитій хутром шинелі — такі звичайно видавали для фронту — й пильнував, щоб не пропав жоден буханець хліба.

Небо над Одесою все ще було похмуре, стояв туман, а під чорними, брудними стінами казарми ходили сюди-туди вартові.

Третього дня, зачекавши, доки зовсім стемніло, ми пішли просто до великих воріт і, коли вартовий нас зупинив, сказали: "Команда Сельчіні". Вартовий нас пропустив. Ми були втрьох: Курт, Еріх і я. Йшли ми неквапно. Була ще тільки четверта година, але вже геть споночіло. Єдине, чого нам хотілося,— це вибратись із тих великих чорних брудних стін, але тепер, коли ми вже стояли на вулиці, нам здавалося, що краще було б повернутися до казарми. Лише два місяці минуло відтоді, як нас забрали до армії. Ми дуже боялись і водночас розуміли, що коли вернемось назад, то неодмінно захочемо піти знов, одначе тоді вже не зможемо; а була ще тільки четверта година, і спати нам не давали воші й спів у казармі, до того ж ми боялись і заразом сподівалися, що другого ранку буде льотна погода і нас переправлять у Крим, де ми загинемо. Ми не хотіли вмирати, і в Крим ми не хотіли, але нам не хотілося й цілий

день скніти в тій брудній чорній казармі, де пахло ерзац-кавою, і де треба було раз у раз розвантажувати хліб, призначений для фронту, і де завжди стояли обліковці в підбитих хутром шинелях — такі шинелі звичайно призначалися для фронту — й пильнували, щоб не пропав жоден буханець хліба.

Я навіть не знаю, що ми збиралися робити. Неквапно ввійшли в один із темних, вибоїстих провулків передмістя; серед низьких неосвітлених будинків, за парканом із декількох зогнилих дерев'яних кілків лежала ніч, і там начебто починався пустир — такий, як удома, де мали прокласти вулицю й довго ходили з вимірювальними рейками, але вулицю так і не проклали, і тепер усі скидали там сміття, попіл та всілякі покидьки, і там знову росла трава й густий бур'ян, а щита з написом "Скидати сміття заборонено" вже й не видно було, бо довкола лежали цілі гори сміття.

Ми простували повільно, тому що було ще дуже рано. У темряві назустріч нам траплялися солдати, які поверталися до казарми, а інші, що йшли з казарми, випереджали нас; ми боялись патрулів і, мабуть, повернули б назад, але розуміли, що коли знов опинимось у казармі, то остаточно втратимо надію, а тому нам здавалося, що краще відчувати страх, аніж тільки безнадію в отих чорних, брудних стінах казарми, де треба носити кавники, весь час носити кавники й розвантажувати хліб для фронту, весь час розвантажувати хліб для фронту, і де обліковці ходять у чудових шинелях, тоді як ми жахливо мерзнемо.

Іноді ліворуч чи праворуч виникав будинок, у якому блимало світло, і до нас долинали голоси — лункі, чужі, різкі, моторошні. А потім із темряви вирину яскраво освітлене вікно, за ним стояв гамір, і ми почули солдатські голоси, які співали "О сонце Мексики!"

Ми штовхнули двері й увійшли. Всередині було темно й дуже накурено. Там сиділо вісім чи десять солдатів, декотрі з жінками, всі вони пили й співали, а один, коли ми ввійшли, дуже голосно сміявся. Ми були молоді й до того ж малі на зріст, найменші в роті; на нас була

новісінька, з голочки, форма, тканина з деревного волокна колола руки й ноги, гола шкіра під сорочкою та підштанками страшенно свербіла, фуфайки на нас теж були нові і теж дуже кололись.

Курт, найменший серед нас, рушив уперед, щоб знайти вільний стіл; до армії він був учнем на шкіряному заводі й тепер часто розповідав нам, звідки на завод надходить шкіра, хоч це була виробнича таємниця; він навіть казав, скільки вони на цьому заробляли, хоч то була сувора виробнича таємниця. Ми посідали поруч із Куртом.

Із-за стойки вийшла жінка, огрядна брюнетка з добродушним обличчям, і спитала, що ми питимемо. Та спершу ми поцікавилися, скільки коштує вино, бо чули, нібито в Одесі все дуже дороге.

Вона відповіла: "П'ять марок карафка",— і ми замовили три карафки вина. Ми програли в очко багато грошей, а ті, що в нас залишились, поділили між собою, і кожен мав по десять марок. Дехто з солдатів не тільки пив, а й їв; на нарізаних скибках білого хліба у них лежало і ще парувало смажене м'ясо; крім того, вони їли ковбаски, які пахли часником. Аж тепер ми зрозуміли, що дуже голодні, і, коли жінка принесла вино, спитали, скільки коштує закуска. Вона відповіла, що порція ковбасок коштує п'ять марок, а м'ясо з хлібом — вісім, і додала, що свинина зовсім свіжа. Але ми замовили три порції ковбасок. Дехто з солдатів цілував і відверто мацав жінок, і ми не знали, куди подіти очі.

Ковбаски були гарячі й жирні, а вино дуже кисле. Ми з'їли ковбаски й не знали, що робити далі. Нам більше не було чого розповісти один одному, ми два тижні лежали поруч у вагоні й усе вже розповіли: Курт працював на шкіряному заводі, Еріх був селянином, а я — я прийшов зі школи. Нам усе ще було страшно, але ми вже не відчували холоду...

Солдати, що цілували жінок, тепер позастібали пояси й разом із жінками рушили до виходу. То були три дівчини, повнолиці й досить принадні; вони хихотіли й голосно щебетали, але тепер уже виходили з

шістьма солдатами — здається, їх було шість, принаймні п'ять, не менше. Залишились тільки п'яні, що співали "О сонце Мексики!" Один із тих, що зосталися,— він стояв біля стойки, високий на зріст, білявий обер-єфрейтор,— тепер обернувсь і з усмішкою подивився на нас; ми мовчки сиділи за своїм столом і з бравим виглядом тримали руки на колінах, немов на заняттях у казармі. Обер-єфрейтор сказав щось хазяйці, і вона принесла нам у великих склянках чисту горілку.

— Зараз ми маємо випити за його здоров'я,— сказав Еріх і штовхнув нас коліньми, а я почав гукати: "Пане обер-єфрейтор!" — аж поки він зрозумів, що я звертаюся до нього. Тоді Еріх знову штовхнув нас коліньми, ми встали і в один голос гаркнули:

— За ваше здоров'я, пане обер-єфрейтор!

Всі солдати голосно зареготали, а обер-єфрейтор підніс склянку й гукнув нам:

— На здоров'я, панове рядові!..

Горілка була міцна й гірка, але враз зігріла нас, і ми охоче випили б іще по склянці.

Білявий обер-єфрейтор кивнув Куртові головою, і Курт підійшов до нього, а потім, коли вони перемовились кількома словами, зробив знак рукою і нам. Обер-єфрейтор сказав, що ми дурні, бо прийшли сюди без грошей, і нам, мовляв, треба щось заставити; потім спитав, звідки ми прибули й куди їдемо, і ми йому розповіли, що чекаємо в казармі, коли нас пошлють до Криму. Обличчя в нього враз стало серйозним, але він нічого не сказав. Потім я його спитав, що можна заставити, і він відповів:

— Усе.

Заставити там можна було справді все: шинель, шапку, підштанки, годинника, авторучку.

Віддавати в заставу шинелі ми не хотіли, тому що боялися — адже це було заборонено; до того ж тоді в Одесі було дуже холодно. Ми повивертали кишені: у Курта була авторучка, у мене годинник, а в Еріха — зовсім новий шкіряний гаманець, якого він виграв у казармі в карти. Обер-єфрейтор узяв усі три речі й спитав хазяйку, що вона за них дасть. Хазяйка дуже пильно їх оглянула і сказала, що все це ні на що не придатні речі, й запропонувала за них двісті п'ятдесят марок, причому сто вісімдесят — за годинника.

Обер-єфрейтор сказав, що двісті п'ятдесят — це дуже мало, але додав, що навряд чи вона заплатить більше і якщо ми другого дня однаково летимо в Крим, то це вже не має ніякого значення, треба погоджуватись і на ці гроші.

Два солдати, що співали "О сонце Мексики!", підійшли до обер-єфрейтора й поплескали його по плечу; він кивнув нам головою і пішов з ними.

Хазяйка віддала мені всі гроші, і я замовив кожному по дві порції свинини з хлібом та по склянці горілки, а потім ми з'їли ще по дві порції свинини і випили ще по склянці горілки. М'ясо було свіже, жирне, солодкувате на смак і таке гаряче, що хліб геть просяк жиром. Ми випили ще по склянці горілки. Потім хазяйка сказала, що свинини більше нема, залишились тільки ковбаски, і ми попросили принести ковбасок і пива. Пиво було густе, темне, і ми, випивши ще по склянці горілки, сказали принести нам тістечок. То були пласкі сухі тістечка з меленими горіхами, і ми знову випили по склянці горілки, але так і не сп'яніли; нам було тепло й хороше, і ми вже не думали про те, які в нас колючі підштанки й фуфайки. Приходили все нові й нові солдати, і ми разом співали "О сонце Мексики!"

О шостій годині гроші в нас скінчились, а ми так і не сп'яніли; отож пішли назад до казарми, бо вже не мали чого заставити. На темній вибоїстій вулиці вже ніде не світилося. Коли ми проходили повз вартових, один із них звелів нам зайти до караульні.

У караульні було жарко, сухо, брудно і пахло тютюном; унтер-офіцер почав горлати на нас і пообіцяв, що цього так не залишить. Проте ми всю ніч спали спокійно, а другого ранку знову вирушили з гуркотом на великих вантажних машинах бруківкою до аеродрому. В Одесі було холодно, стояла чудова ясна погода, і ми нарешті сіли в літаки; і коли піднялись у повітря, то раптом зрозуміли, що вже ніколи більш не повернемось, ніколи...